

Recognition and Analysis of the Formal and Structural Dimensions of the Mohajeran (Maroun) Carpet

---

Mohammad Afrough*

Associate Professor Arak University, Faculty of Arts, Carpet Education Department, Iran

Abstract

Mohajeran, with the old name of Maroun, is the name of one of the famous villages of the central province, which is located in the southwest of Arak and has a brilliant reputation and rich history in this native art due to the weaving of excellent carpets by Armenian weavers. The history of carpet weaving among mohajeran according to the presence of quality examples in famous museums of world and collections according to Claremont and Matt Cameron, reaches the third quarter of the 13th century/19th century. Mohajeran carpets based on existing samples and having qualitative components and native visual values hidden in themselves, were at the same level as Farahan and Sarouk carpets (prominent poles of carpet weaving in the central province), in such a way that some of the old carpets of the Arak (Sultan-Abad) school of carpet weaving have been recognized and named as "Sarooq-Mohajran" in reliable collections, which shows the superiority of both weaving centers in the production of high quality carpets. The present research is the result of a field search to find and study surviving designs from the life and prosperity of carpet weaving among Mohajeran and their introduction. Mohajeran was one of the Armenian villages and one of the most important centers of Arak weaving in the past, but today the body of the village and its art of carpet weaving have been lost. In addition to being influenced by the Arak weaving system, the Mohajeran carpet features a unique design and map that reflect its distinct identity. Unfortunately, this identity has been overlooked by the research community as they have neglected to study and introduce it into their research system. Therefore,

identifying and investigating the technical and aesthetic dimensions of the Mohajeran carpets is the goal of this research. In this way, by searching the databases of Iranian carpet owners, a total of 31 different and diverse samples were selected from among a large number of Mohajeran carpets and were studied and examined for analysis and introduction. Therefore, the main question is what are the technical and aesthetic dimensions of the Mohajeran carpet? The summary of the research findings is as follows: in Mohajeran carpets, only abstract plant motifs in the form of bouquets and bushes, as well as domes and altar-shaped vases have been carved in the form of diffusion composition. Moreover, there is a central structure or motif of trange in the form of a cross and similar to what can be seen in the Lilian carpet. In fact, the structure and nature of the Mohajeran carpet, especially in the design, framing, and space creation of motifs, is very similar and close to the Lilian carpet in Khomein and this shows the preservation of the formal and visual characteristics of the designs and maps of the Armenian woven carpets of Iran, which may be rooted in the Armenian carpet as the first origin of these carpets. This research is of a qualitative and developmental type and has a descriptive-analytical research method. Also, the method of data collection is searching in the Arak market and reliable global collections.

Keywords: Mohajeran, Carpet, Design, Color

---

* Email (corresponding author): nashmine_1982@yahoo.com

بازشناسی و تحلیل ابعاد صوری و ساختاری قالی مهاجران (مارون)

محمد افروغ *

دانشیار گروه آموزشی فرش، دانشکده هنر، دانشگاه اراک، اراک، ایران

چکیده

پژوهش پیش رو، حاصل جستجوی میدانی برای یافتن و مطالعه طرح‌های بازمانده از زمان حیات و رونق قالی‌بافی در مهاجران و معرفی آن‌هاست. مهاجران از روستاهای ارمنی‌نشین و یکی از مهم‌ترین کانون‌های بافندگی اراک در گذشته بود که امروزه کالبد روستا و هنر قالی‌بافی آن از بین رفته است. قالی مهاجران ضمن تأثیرپذیری از نظام بافندگی اراک، دارای طرح و نقشه‌ای با هویت است که تاکنون در منظومه پژوهش وارد نشده و جامعه پژوهش از مطالعه و معرفی آن غفلت ورزیده است؛ بنابراین بازشناسی و بررسی ابعاد فنی و زیباشناختی قالی مهاجران هدف این پژوهش است. از این رهگذر، با جستجو در پایگاه‌های دارنده قالی ایران، تعداد ۳۱ نمونه متفاوت و متنوع از میان شمار زیادی از قالی‌های مهاجران انتخاب و جهت تحلیل و معرفی، مطالعه و بررسی شدند. بر این اساس، پرسش اصلی این است که ابعاد فنی و زیبایی‌شناختی قالی مهاجران کدام است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در قالی مهاجران، صرفاً نقوش گیاهی انتزاعی و تجریدی در قالب گل‌دسته‌ها و بوته‌ها و همچنین گل‌دان‌های گنبدی و محرابی‌شکل به‌صورت ترکیب‌بندی انتشار، نقش پردازی شده‌اند. همچنین سازه مرکزی یا نقش‌مایه ترنج به‌صورت صلیب‌گون و شبیه به آن چه در قالی لیلیان دیده می‌شود، وجود دارد. به‌واقع ساختار و ماهیت قالی مهاجران به‌ویژه در طراحی و قاب‌بندی و فضا‌سازی نقش‌مایه‌ها بسیار شبیه و نزدیک به قالی لیلیان در خمین است و این نشان‌دهنده حفظ ویژگی‌های صوری و دیداری طرح‌ها و نقشه‌های قالی‌های ارمنی‌باف ایران است که شاید ریشه در قالی ارمنستان به‌عنوان خاستگاه نخستین این قالی‌ها باشد. این پژوهش از نوع کیفی و توسعه‌ای و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. همچنین شیوه گردآوری داده‌ها، جستجو در بازار اراک و مجموعه‌های معتبر جهانی است.

واژگان کلیدی:

مهاجران، قالی، طرح (نقشه)، رنگ.

مهاجران با نام قدیم مارون، نام یکی از روستاهای معروف استان مرکزی است که در جنوب غربی اراک قرار داشته و به واسطه بافت قالی‌های کیفی توسط بافندگان عمدتاً آرامنه، دارای شهرت و سابقه‌ای درخشان در این هنر بومی است. قدمت قالی‌بافی در مهاجران باتوجه به حضور نمونه‌های ارزشی در موزه‌ها و مجموعه‌های مشهور جهانی هم‌چون کلرمونت (Claremont) و مت کامرون (Matt Camron)، به ربع سوم قرن سیزدهم هجری قمری (نوزدهم میلادی)، می‌رسد. قالی مهاجران برمبنای نمونه‌های موجود و با برخورداری از مؤلفه‌های کیفی و ارزش‌های دیداری بومی نهفته در خود در تراز قالی‌های فراهان و ساروق (قطب‌های برجسته قالی‌بافی استان مرکزی) بوده‌است؛ به گونه‌ای که برخی از قالی‌های قدیمی مکتب قالی‌بافی اراک (سلطان‌آباد) در مجموعه‌های معتبر، با عنوان «ساروق-مهاجران»، شناخته و نام‌گذاری شده‌اند که نشان از برتری هر دو کانون بافندگی در تولید قالی‌های اعلا و باکیفیت است (Afrough, 2022). متأسفانه اگرچه به دلیل نبود منابع مکتوب در زمینه قالی مهاجران، توصیف

و تحلیل ابعاد فن‌شناختی و زیبایی‌شناختی، اندکی دشوار است اما وجود و حضور نمونه‌های قدیمی و به‌جای مانده از دوران درخشش این قالی برای معرفی، تحلیل و مستندنگاری، امیدبخش است. نکته حائز اهمیت در این باره این است که امروزه اثری از قالی‌بافی در مهاجران دیده نمی‌شود و از بافندگان ارمنی هم خبری نیست (بازماندگان آرامنه مهاجران در گذشته به تهران یا خارج از کشور کوچ کردند) و نظر به این‌که قالی مهاجران در بازارهای داخل وجود نداشت، بنابراین نویسنده با جستجو در تارنماها و پایگاه‌های مختلف توانست به نمونه‌هایی بازمانده از قالی‌های اصیل و کیفی این کانون که در برخی سایت‌های معتبر نگهداری می‌شوند، دست یابد و آن‌ها را در قالب پژوهش پیش‌رو، معرفی، بررسی و تحلیل نماید. از این رهگذر، شناسایی، معرفی، بررسی و تحلیل ساختار فنی و ابعاد زیبانشناختی طرح‌ها و نقشه‌های به‌جا مانده از حیات و رونق قالی‌بافی در مهاجران، هدف این پژوهش است. در این راستا، پرسش اصلی این است که ابعاد فنی و زیبانشناختی قالی مهاجران کدام است؟

۱. پیشینه پژوهش

محدویت یا به‌واقع نبود منبع مکتوب در ارتباط با قالی استان مرکزی به‌طور خاص قالی مهاجران، ضرورت و اهمیت نگارش این پژوهش را برای پژوهش‌گر، بیش از پیش آشکار ساخت. پژوهش پیرامون قالی استان مرکزی، در ابعاد مختلف، از جمله موضوعات مغفول مانده در حوزه قالی‌بافی ایران است. در گذشته (از دهه چهل شمسی به این سو) از سوی برخی محققان، فرازها و منابعی با محوریت شناسایی و معرفی قالی ایران و بر مدار همه مناطق قالی‌بافی، به رشته تحریر درآمد که در همه آن‌ها ذیل بخش یا فصلی کوتاه به‌صورت کلی و اجمال، مطالبی پیرامون اهمیت، ابعاد فن‌شناختی و زیبانشناختی (طرح، نقش و رنگ) قالی استان مرکزی (فراهان [ساروق و سایر روستاها]، سلطان‌آباد [اراک و روستاهای اطراف]، سرابند، خمین، لیلیان و غیره)، ذکر گشته است اما در این منابع سخنی از قالی مهاجران به میان نیامده است. این مقاله نخستین منبع به‌طور خاص، در رابطه با موضوع حاضر و بررسی و تحلیل ساختاری قالی‌های منطقه مهاجران خواهد بود.

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی و توسعه‌ای و روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است. با کنکاش در مجموعه‌های خصوصی معتبر، تعداد قابل توجهی از قالی‌ها و قالیچه‌های به‌جای مانده از دوران فعالیت کانون بافندگی مهاجران یافت شد که برای مطالعه از میان آن‌ها کوشش شد تا با گذر از موارد مشابه و مشترک در طرح و نقش، نمونه‌های متفاوت و منحصر به فرد انتخاب و

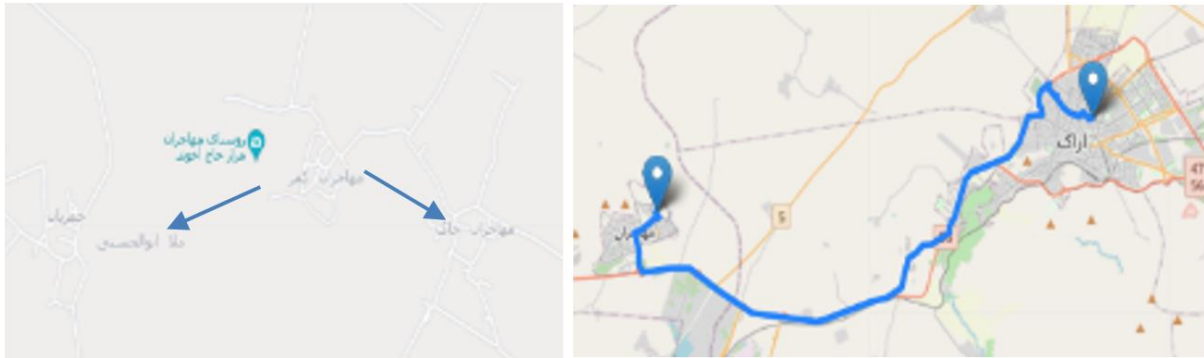
موردبررسی و تحلیل قرار گیرد. براین اساس تعداد ۳۱ تخته قالی با دارا بودن شرایط مطالعه، گزینش و مورد تحلیل و آنالیز قرار گرفتند. هم‌چنین برای تحلیل مطلوب‌تر، این نمونه‌ها به‌صورت برداری (گرافیکی) مجدداً طراحی شدند. باتوجه به نبود منابع در ارتباط با قالی مهاجران، بررسی، تجزیه و تحلیل نمونه‌ها به‌صورت تحلیل تصویری و متمرکز بر محتوای زمینه قالی صورت پذیرفته و مستندنگاری شدند.

۳. تبارشناسی، موقعیت جغرافیائی و ساکنان مهاجران

برای وجه تسمیه «مهاجران» یا پسندیده‌تر «مارون»، روایت دقیقی مکتوب نشده است. لیک برمبنای گفته‌های برخی افراد بومی مطلع و صاحب شناخت از مارون، این واژه برگرفته از مهاجرت آرامنه به این منطقه است؛ چه این‌که برخی نیز آرامنه را پایه‌گذار منطقه مهاجران می‌دانند. اگرچه آرامنه از این منطقه هجرت کرده و حضور ندارند، اما مزارستان و سنگ مزارهای آن‌ها نشان از حضور این قوم در مهاجران دارد (شکل ۱). روستای مهاجران در فاصله ۳۵ کیلومتری جنوب غربی اراک قرار دارد (شکل ۲). مهاجران به‌واقع متشکل از سه روستا در کنار یکدیگر است و شامل مهاجران کمر، خاک و ملاابوالحسن می‌شود. البته مردم در تلفظ روزمره صرفاً واژه مهاجران را برای هر سه روستا به‌کار می‌برند. ذکر این نکته ضروری است که در حال حاضر صرفاً مهاجران خاک و تا حدودی مهاجران ملاابوالحسن دارای سکنه (شکل ۳) است و مهاجران کمر در سیل‌های اخیر از بین رفت.

شکل ۱: مزارستان و سنگ‌مزارهای ارامنه مهاجران
Fig. 1: Mazaarestan and the gravestones of Armenian immigrants

شکل ۲: فاصله و موقعیت مکانی اراک و روستاهای مهاجران نسبت به هم (URL1)
Fig. 2: Distance and location of Arak and the villages of the immigrants relative to each other (URL1)

شکل ۳: نمایی از باقی‌مانده روستاهای مهاجران ملالابولحسن و خاک
Fig. 3: a view of the rest of the Mohajeran villages of Mollaa abollhasan and Khaak

آن‌جا که یکی از قدیمی‌ترین هنرها محسوب می‌شود، در رده بالاترین صنایع ارمنستان قرار می‌گیرد. اراک و مهاجران به همراه لیلیان در کمره، از مهم‌ترین مراکز سکونت ارامنه و نیز توسعه و تولید قالی بوده است. «در بخش لیلیان در کمره که متشکل از هفت دهات ارمنی‌نشین در جنوب اراک است، قالیچه‌های تولید می‌شوند که در نظر اول بیش‌تر شبیه به [قالی‌های] منطقه همدان هستند. بافندگان لیلیان در حال حاضر به بافت روکرسی، خرچنگی و چهارچنگ معروف به ماهی هراتی، مباردت می‌ورزند» (Nasiri, 1996, p.383). ارامنه در غرب اصفهان یعنی مناطق فریدن و فریدون‌شهر نیز حرفه قالی‌بافی را توسعه دادند و طرح‌ها و نقشه‌های ارمنی را با نقوش اصیل ایرانی در زمینه قالی‌های خویش هم‌نشین کردند (شکل ۴). امروزه قالی‌های ارمنی منطقه فریدن از اهمیت خاصی برخوردار هستند. «قالیچه‌های ارمنی‌بافت از دیگر تولیدات توابع اصفهان است که بیش‌تر در مناطق مسیحی‌نشین فریدن و [فریدون‌شهر] عرضه می‌شود. استفاده از گره ترکی و تراکمی برابر ۱۵۰۰ گره در دسی متر مربع و پرداخت متوسط و گاه بلند پرزها، از جمله ویژگی‌های تولیداتی است که حداکثر در قطع ۱۲ مترمربع به بازار عرضه می‌شوند» (Ibid, p.211). علاوه بر فریدن، بسیاری از مناطق و روستاهای

۴. تأثیر و استمرار سنت بافندگی ارمنستان در قالی‌های ارمنی‌بافت ایران

قوم ارامنه که به‌گفته تاریخ یکی از اقوام آریایی است، با ظلم و ستم عثمانیان حاکم بر ارمنستان و دادخواهی از ایران و شاه‌عباس صفوی، در حمله شاه‌صفوی و تصرف این کشور به ایشان، از ستم عثمانیان رهایی یافتند و ارمنستان زیر پرچم سلسله صفوی و جزئی از حاکمیت ایران گشت. بسیاری از آن‌ها با کوچ به ایران و استقرار در جغرافیای ایران هم‌چون آذربایجان، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، شیراز و استان مرکزی (اراک، مهاجران، کمره)، دارای هویت ایرانی - ارمنی شدند و باعث رشد و رونق بسیاری از صنایع و به‌طورخاص هنرهای صناعی هم‌چون قالی‌بافی شدند. «با کوچ گسترده ارامنه به خاک ایران در عهد عثمانی و مقارن با سلطنت شاه‌عباس، صنایع مستظرفه آن‌ها از جمله قالی‌بافی نیز در منطقه‌ای گسترده تحت‌نام تیمره (کمره) که از حوالی خمین آغاز شده و تا جابلق و چهارمحال و بختیاری ادامه می‌یابد، گسترش یافت» (Mojabi et al, 2003, p.31). قالی‌بافی از دیرباز یکی از هنرهای کهن و قدیمی ارامنه بوده‌است. این هنر «یکی از هنرهای زینتی [کاربردی] ارمنی است که به‌طور چشم‌گیر تکامل یافته است و از

چهارمحال و بختیاری سکونت‌گاه آرامنه و مراکز تولید و ترویج پیشه قالی‌بافی بوده‌است. «از دیگر مناطق فعال در زمینه فرش‌های ارمنی می‌توان به ارمنی‌بافت‌های استان چهارمحال و بختیاری اشاره داشت. وایستگان، گیشینگان، قلعه‌کشیش، لیراسیان، سیرک، ماموکا، ده ارمنی از روستاهای ارمنی‌نشین این استان هستند» (Hovaspian, 2002, p.20-22). آرامنه در ایران، فرآیند بافت قالی را با کیفیت مطلوب به انجام می‌رساند. هنر قالی‌بافی آرامنه با کوچ آن‌ها به ایران شروع شد. آن‌ها پشم گوسفند را به صورت سنتی ریسیده و با مواد گیاهی رنگ‌زا که در طبیعت یافت می‌شود، رنگ می‌کردند و سپس با آن قالی دست‌باف تولید می‌کردند (Rene Dalmani, 1999, p.136). از این رو «این موضوع بارها توسط سیاحان و محققان انگلیسی، آمریکایی و آلمانی که در روستاهای ارمنی‌نشین ایران به جستجو پرداختند و قالی ارمنی‌باف ایران را از نظر طرح، نقش، هماهنگی رنگ و مرغوبیت جنس الیاف تمجید نموده‌اند، تأیید شده‌است» (Hovaspian, 2002, p.22).

شکل ۴: زن ارمنی در حال ریسیدن نخ (Edwards, 1989, P.368)
Fig. 4: Armenian woman spinning yarn (Edwards, 1989, P.368)

۵. قدمت قالی‌بافی در مهاجران

در ارتباط با پیشینه و سابقه قالی‌بافی در مهاجران، اطلاع دقیقی در دست نیست؛ اما باتوجه به نمونه‌های باقی‌مانده از قالی‌های این روستا و همچنین فروشندگان و کارشناسان خبیره قالی در بازار اراک، گویای این واقعیت است که روستاهای مهاجران دیرزمانی در تولید قالی، از قطب‌های برجسته قالی‌بافی در اراک و از کانون‌های قابل‌توجه در استان مرکزی به‌شمار می‌رفته‌است. به‌گواهی برخی از قالی‌های مهاجران که دارای کتیبه و تاریخ است، می‌توان گفت آغاز قالی‌بافی در منطقه مهاجران، هم‌عصر شکوفندگی این هنر در فراهان و ساروق است. به‌واقع طرح‌ها و نقشه‌های دو منطقه در یک رابطه دو سویه بوده و بافته می‌شد. به‌عنوان نمونه «نقشه مهاجران» که با نام این منطقه شناخته می‌شود در ساروق بافته می‌شده و یا نقشه‌هایی از ساروق در مهاجران بافته می‌شد و امروزه به قالی‌های «ساروق-مهاجران» مشهور است که در برخی از مجموعه‌های معتبر نگهداری می‌شود (جدول ۱). در واقع از نیمه دوم قرن سیزدهم هجری قمری (نوزدهم میلادی)، این قالی‌بافی در مهاجران رایج گشته‌است؛ اگرچه دیر زمانی

است که فعالیت در هنر قالی‌بافی و تولید قالی‌های مشهور در روستاهای مهاجران، رو به خاموشی رفته‌است. ناگفته نماند یکی از دلایل شهرت قالی مهاجران، حضور آرامنه و توانمندی آن‌ها در بافت قالی بوده‌است. بر مبنای شواهد باستان‌شناسی و تحقیقات و روایت‌های مورخان مشهور، قوم ارمنی و جغرافیای ارمنستان در هنر بافندگی و بافت قالی و گلیم از سابقه دیرینه‌ای برخوردارند. از این رو، تصور می‌شود که بیش‌تر قالی‌های مهاجران توسط بافندگان ارمنی بافته شده باشند. «گلیم‌بافی و قالی‌بافی از مشهورترین صنایع دستی اقوام ارمنی است. کتیبه‌های به‌دست‌آمده از حفاری‌های باستان‌شناسی حاکی از بافت انواع مختلفی از زیراندازهای نقش‌دار در طول سده سوم پ.م در ارمنستان است. تکه‌های مختلفی از پارچه‌های پنبه‌ای و پشمی از سده دوم میلادی کشف گردیده که از کاربرد و استفاده از پشم در آن روز حکایت دارد» (Soltani-Nezhad et al, 2010, p.28). آن‌ها علاوه بر داشته‌های خود در قالی‌بافی هم‌چون ساختار و سبک بافندگی، انواع طرح و نقشه‌ها، رنگ‌بندی و ادامه تولیدات بر مبنای ساختار و مؤلفه‌های زیباشناختی قالی ارمنستان، قالی‌های کیفی با درجه نفاست و نخبگی قابل‌تحسین و با تأثیرپذیری از سبک بافندگی فراهان، اراک و مشک‌آباد، تولید می‌کردند.

۶. قالی‌های موسوم به «ساروق - مهاجران»

یکی از ویژگی‌های مکتب قالی‌بافی سلطان‌آباد این بود که طرح‌ها و نقشه‌های در این مکتب مختص به یک کانون نبود و به شیوه‌های مختلف یا از طریق نقشه شطرنجی و یا الگوی واگیرهای و غیره، در همه نواحی و کانون‌های بافندگی، بافته و عرضه می‌گشت. نمونه‌ای از این گردش و چرخش نقشه‌ها، برخی نمونه طرح‌هایی است که در ساروق و مهاجران با حفظ ساختار و ترکیب‌بندی کلی و تفاوت در جزئیات و هم‌نشینی‌ها یا جانشینی نقش‌مایه‌ها، بافته می‌شد. این نقشه‌ها که تعداد اندکی از آن‌ها باقی‌مانده و در مجموعه‌های معتبر جهانی نگهداری می‌شوند، به قالی‌های موسوم به «ساروق-مهاجران» شناخته می‌شود. از این رو که طرح و نقشه مهاجران است اما از آن‌جا که ساروق در قرن نوزدهم یکی از مهم‌ترین کانون‌های بافندگی شناخته می‌شد، به‌احتمال زیاد طرح و نقشه مهاجران در این منطقه و توسط بافندگان ساروقی بافته شده باشد. اگرچه طرح‌های قالی ساروق-مهاجران بی‌شمار است، لیک در (جدول ۱)، چهار نمونه از این قالی‌ها به همراه ترنج میانی و نقش‌مایه تکرار شده در زمینه آن‌ها مشاهده می‌شود. باتوجه به تنوع و کثرت این نقشه‌ها و رواج آن‌ها در کانون‌های بافندگی مهاجران، می‌توان گفت که خاستگاه اصلی این طرح‌ها، منطقه مهاجران بوده و از این کانون به ساروق راه یافته و در آن‌جا بافته و رواج یافته‌است و از آن‌جایی که ساروق یکی از مناطق برجسته در بافت قالی‌های باکیفیت بوده و این‌که چنین نقشه‌هایی بعد از کوچ آرامنه و خالی شدن مهاجران از سکنه در مناطق مختلف سلطان‌آباد و فراهان (ساروق) نیز بافته می‌شد، لیک می‌توان گفت اطلاق عنوان «ساروق - مهاجران» از سوی محققان و کارشناسان غربی مکتب قالی سلطان‌آباد و کانون‌های وابسته بدان قطعاً بر مبنای و به اعتبار شواهد و مستندات قابل‌اعتنا بوده‌است. این قالی‌ها مربوط به اوایل قرن بیستم هستند.

جدول ۱: نمونه‌هایی از قالی‌های ساروق - مهاجران (URL 2.3.4.5)
Table 1: Examples of sarough-mohajeraan carpets (URL 2.3.4.5)

				قالی
				نقش

۷. ویژگی‌های فن و زیباشناختی قالی مهاجران

از آن جایی که در گذشته، روستای مهاجران جزئی از کانون بافندگی اراک به‌شمار می‌آمد، قالی این منطقه در ابعاد فن‌شناختی نظیر مواد و مصالح بافت (خامه)، رنگرزی، دار و ابزار بافندگی، گره و شیوه بافت و بودکشی، تابع قالی اراک و فراهان بوده‌است. این مؤلفه‌ها در (جدول ۲)، نشان داده شده‌است. در قالی مهاجران علاوه‌بر کیفیت بالای بافت توسط بافندگان ماهر، به‌واسطه کاربرد مرغوب‌ترین پشم در بافت، سطح قالی‌ها مخملی و لطیف‌گون گشته‌است. هم‌چنین رنگ‌های به‌کار رفته در قالی مهاجران از نوع طبیعی و گیاهی است^۱.

۸. ویژگی‌ها و ساختار کلی طرح و نقشه قالی مهاجران

باتوجه به این‌که کانون بافندگی مهاجران بخشی از جغرافیای بافندگی اراک بوده و با دیگر کانون‌ها نظیر فراهان و ساروق در یک منظومه بافندگی قرار داشته، بنابراین براساس برخی طرح‌ها و نقشه‌ها، می‌توان گفت بسیاری از تولیدات اراک و کانون‌های پیرامونی و تابع، در مهاجران نیز بافته و تولید می‌شده‌است؛ اما طرح و نقشه‌ای که مختص مهاجران بوده و با این نام شناخته می‌شود، ساختاری متفاوت و مختص به این منطقه است که به‌جز مشابهات و اشتراکات نزدیک با طرح و نقشه لیلیان (شکل ۵) که آن نیز هم‌چون مهاجران یک کانون ارمنی‌بافت بوده، در دیگر

کانون‌های بافندگی تولید نشده‌است؛ و یا حداقل در میان طرح‌ها و نقشه‌های بازمانده از مکتب قالی‌بافی اراک و فراهان دیده نمی‌شود. در قالی مهاجران، ترکیب‌بندی و ساختار طرح‌های رایج قالی ایران نظیر لچک و ترنج یا طرح‌هایی نظیر افشان و محرابی و غیره دیده نمی‌شود. بلکه فضای زمینه قالی متشکل از عناصر و نقش‌مایه‌هایی مجزا و توزیع شده در قاب زمینه است که در برخی از موارد به‌صورت فشرده و متصل و در برخی از طرح‌ها به‌صورت مجزا و با فاصله از هم جای‌گیری و نقش‌پردازی شده‌است. چنین ویژگی را در طرح‌های لیلیان نیز شاهد هستیم. هم‌چنین نقش‌پردازی گل‌دان‌ها با گل‌های گنبدی‌شکل یا گل‌بوته‌های متنوع انتزاعی در بخش بالا و پایین قالی (دو طرف نقش مرکزی) به‌صورت متقارن از دیگر ویژگی‌های قالی مهاجران است (شکل ۶). از دیگر ویژگی‌های شاخص قالی مهاجران و به‌تبع آن لیلیان (به‌عنوان نمونه‌های مهم قالی ارمنی‌بافت ایران)، عدم وجود لچک و ترنج در اکثر این قالی‌هاست. در غالب طرح‌های قالی مهاجران طراح در فضای لچک، گل‌بوته‌هایی را قرارداده و به‌جای ترنج (حوض) مرکزی، نقش‌مایه‌ای صلیب‌گونه را طراحی و نقش‌پردازی کرده‌است که می‌توان از آن‌ها با نام ترنج‌های با فرم صلیب یاد کرد و گویی اشاره‌ای ضمنی و پنهانی به نقش‌مایه صلیب در دین، فرهنگ و هنر مسیحیت در نزد ارمنه دارد. چه این‌که الگوهایی (واگیره، دستوربافی، ارنک) با نقش صلیب نیز در گذشته در مهاجران رواج داشت (شکل ۷).

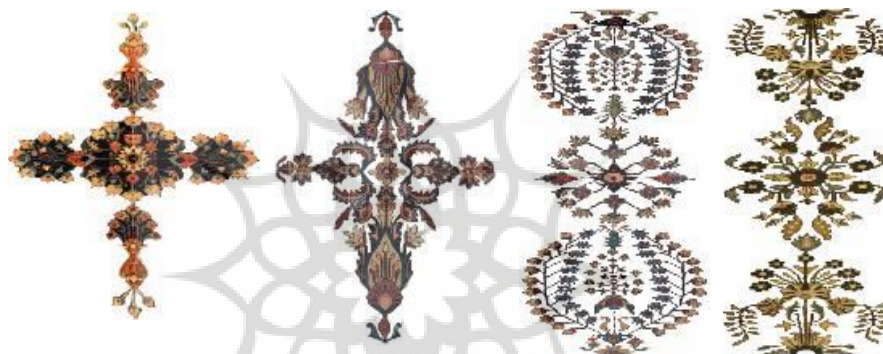
Table 2: Technical characteristics of the mohajeraans' carpets

مواد و مصالح بافت (خامه)	دار و ابزار بافندگی	گره	شیوه بافت	پودکشی	چله‌کشی	شیرازده‌بافی
پشم، نخ	دارهای چوبی - عمودی	نامتقارن (فارسی)	نیم‌لول بافت	تخت پود شل	فارسی	هنگام بافت

شکل ۵: نمونه‌هایی از قالی لیلیان و ترنج‌های صلیب‌گون در فضای مرکزی (URL6,7,8,9)

Fig. 5: Examples of Lillian carpets and cruciform terranzs in the central space (URL6,7,8,9)

شکل ۶: گلدان‌ها و گل‌بوته‌های متقارن حول ترنج‌های صلیب‌گون

Fig. 6: Symmetrical vases and flower bushes around cruciform bergamots

جایگزین فضای لچک‌ها شده است. امروزه نیز نمونه‌هایی هرچند اندک از این نقشه و دیگر نقشه‌های قدیمی در بازار اراک یافت می‌شود که طراحان بومی اراک آن را به سلیقه و خلاقیت خویش هم در طرح و نقش و هم در رنگ‌بندی، آراسته و امروزی‌تر کرده و انواع متنوعی از آن را طراحی و ارائه کرده‌اند (شکل ۱۰). خاطر نشان می‌شود این طرح‌ها نه در مهاجران بلکه در روستاهای فراهان بافته می‌شوند. ذکر این نکته نیز ضروری است که طرح‌های قالی مهاجران به‌واسطه شهرت در کانون‌های همسایه اراک، نظیر کاشان هم بافته و عرضه می‌شد (شکل ۱۱). طرح این قالی شامل دسته‌گل‌هایی در زمینه‌ای دوغی رنگ است که به‌مرور به رنگ مسی (پوست پیازی) درآمده است که برگرفته از طرح مشهور «دسته‌گلی» یا ساروق باب آمریکایی است؛ و در اواخر قرن نوزدهم و اوایل بیستم در منطقه سلطان‌آباد و فراهان (روستای ساروق) و مهاجران، رواج داشته و کانون‌هایی چون کاشان و کرمان به‌واسطه شهرت این طرح، آن را در کرمان و کاشان الگوبرداری و عرضه کردند. اگرچه در این مناطق، توفیقی در این طرح حاصل نشد. ترنج میانی و صلیب‌گون و نیز سبک طراحی و بافندگی آن، آشکارکننده تولیدات مهاجران - ساروق است.

ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که در منظومه طراحی قالی ایران، هر طرحی در سرآغاز آفرینش شامل فرمی خام و تکامل نیافته است و در سیر تاریخی حیات خود و در مسیر تکامل با تحولات پیرامونی جهان طراحی و هنرمند طراح، به حد اعلیٰ و فرم زیننده خویش می‌رسد. طرح‌های قالی مهاجران نیز از چنین مسیری و رخدادی استثناء نبوده‌اند. با نگاهی به نوع و جای‌گیری نقش‌مایه‌ها و قالب‌بندی کلی ساختار نقوش به‌ویژه فرم گل و بوته‌ها یا دسته‌گل‌ها و هم‌چنین ترنج مرکزی و گلدان‌های متقارن در راستای عمودی (طولی)، این اظهار نظر قوت می‌گیرد که این می‌تواند الگوها و دستورهای نخستین در طرح‌های مهاجران باشد. در (شکل ۸)، دو نمونه از این نوع از واگیرها دیده می‌شود.

علاوه بر طرح‌های توصیفی یادشده (نمونه‌های دارای ترنج صلیبی‌شکل و گل و بوته‌دار)، نوعی طرح جدید که دارای ساختار رایج‌تر است به «نقشه مهاجران» شناخته می‌شود و از منظر ساختار، شامل ترنج نسبتاً بزرگ منحنی شکل (شبهه قاب سینی) در زمینه‌ای کف‌ساده همراه با زنجیره‌ای متصل از ریزگل‌ها و دسته‌گل‌های رُز سرخ ایرانی (گل محمدی، گل فرنگ) که محیط بر ترنج و شامل فضای طولی و عرضی قالی و نیز لچک‌ها هست. (شکل ۹) نمونه‌ای دیرین از این نقشه است که در آن دسته‌گل‌ها

شکل ۸: نمونه‌هایی از واگیره‌های اولیه قالی مهاجران
Fig. 8: Examples of the early rugs of mohajeraan

شکل ۷: نمونه‌ای از قالی لیلیان و ترنج‌های صلیب‌گون در فضای مرکزی (URL10)
Fig. 7: An example of Lilian carpet and cruciform trinkets in the central space (URL10)

شکل ۱۰: نمونه‌هایی از نقشه‌های جدیدتر و امروزی مهاجران (نوع ترنج‌دار کف ساده)، بازار اراک، مجموعه زیرداری و فرجی
Fig. 10: Examples of the newer and modern maps of the Mohajeraan (plain type with plain floor), Arak Bazaar, Zaridari and Faraji collection

شکل ۹: نمونه‌ای قدیمی از طرح‌های قالی مهاجران (URL11)
Fig. 9: An old sample of the carpet designs of mohajeraan (URL11)

شکل ۱۱: قالی با طرح مهاجران-ساروق، بافت کاشان همراه با جزئیات (URL12)
Fig. 11: Carpet with Mohajeraan-Sarough design, Kashan texture with details (URL12)

با مشاهده بسیاری از قالی‌های تولیدی کاشان در قرن نوزدهم و بیستم که توسط برجسته‌ترین تولیدکنندگان قالی این منطقه هم-چون محتشم و تولیدات این طراح، بافته و عرضه شدند، این تأثیرپذیری و الگوبرداری از قالی‌های مهاجران، سلطان‌آباد و فراهان به‌روشنی آشکار می‌گردد. از جمله طرح‌هایی که در کاشان توسط طراحان و تولیدکنندگان بافته و رواج یافت، شامل طرح دسته‌گلی (دستگاهی)، گلدانی محرابی، لچک و ترنج است. در (جدول ۳)، نمونه‌هایی از طرح‌های الگوبرداری شده نشان داده شده‌است.

۹. الگوبرداری و بازتاب نقوش سنگ‌مزارها در قالی مهاجران

هنرمندان طراح قالی در کنار خلاقیت و نوآوری‌های ذهنی خویش، همواره و در همه برهه‌ها در فرآیند طراحی و نقش‌پردازی، از منابع الهام و الگوهای متنوع و مختلفی بهره‌جسته‌اند که از آن جمله می‌توان به گنجه نقوش و اشکال تصویری هنرهای بومی، طبیعت و عناصر آن، اساطیر و فرهنگ عامه، اشاره داشت. این ارتباط و

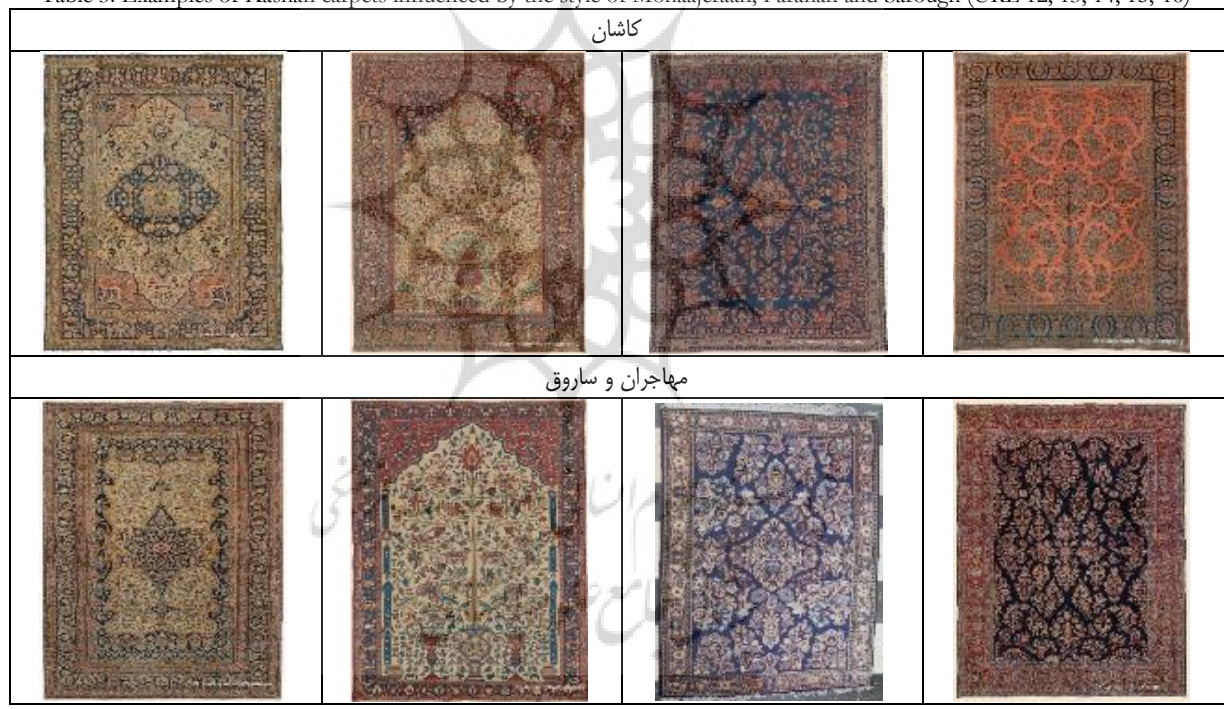
تأثیرپذیری بخشی از جریان طراحی و نقش‌پردازی در هنرهای سنتی و کاربردی است. به‌گونه‌ای که با بررسی در نمونه‌های انتخابی در این پژوهش و نیز نقش و نگاره‌های حجاری‌شده بر سنگ مزارهای ارمنی این منطقه، ارتباط و الگوبرداری از آن‌ها در قالب بازتاب نقوش و یا شیوه‌یافته آن‌ها در زمینه قالی به‌خوبی نمایان است. این تأثیرپذیری در (جدول ۴)، نشان داده شده‌است.

۱۰. تحلیل نمونه‌های انتخابی

در این بخش از میان شماری از قالی‌های قدیم مهاجران که در پایگاه‌ها و تارنماهای معتبر نگهداری می‌شوند، با گذر از طرح‌های یکسان و نزدیک به هم (از منظر ترکیب‌بندی و فضاسازی نقوش)، نمونه‌های انتخابی شامل ۳۰ تخته متنوع و متفاوت که در جداول ۵ و ۶ به همراه طرح‌های برداری و استخوان‌بندی کلی، آورده شده‌اند، گزینش شده که در این بخش و بر مبنای چهار مؤلفه محتوایی و سازه‌ای نظیر ترنج‌ها، لچک‌ها، حاشیه و رنگ‌های به‌کار رفته در این نمونه‌ها، موردبررسی و تحلیل قرار می‌گیرند.

جدول ۳: نمونه‌هایی از قالی‌های کاشان متأثر از سبک مهاجران، فراهان و ساروق (URL12,13,14,15,16)

Table 3: Examples of Kashan carpets influenced by the style of Mohaaajeraan, Farahan and Sarough (URL 12, 13, 14, 15, 16)

جدول ۴: نقش‌مایه‌های قالی و سنگ‌مزارهای مهاجران
Table 4: Carpet motifs and tombstones of mohaaajeraan

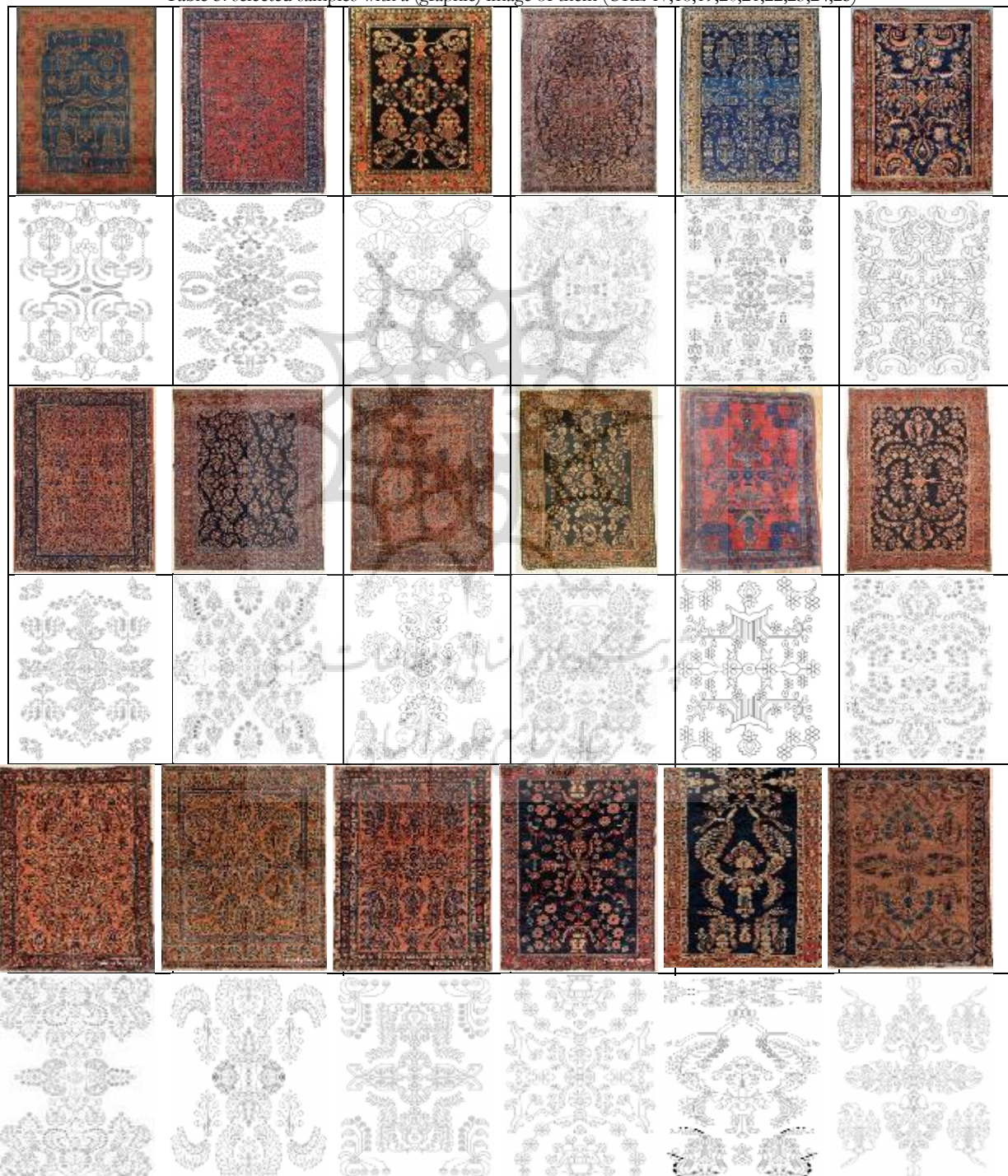

۱-۱۰ ترنج‌ها (سازه‌های مرکزی)

سازه و نقش مرکزی در قالی که از آن با عنوان ترنج یاد می‌شود، به‌عنوان مهم‌ترین عنصر و کانونی‌ترین فضای زمینه در قالی-های مهاجران، نقش مهم در هویت دیداری و ماهیت تجسمی قالی ایفا می‌کند. این فضا یکی از عناصر تأثیرگذار در ساختار و پیکربندی قالی است و از آرایه‌های حاضر و اغلب ثابت در مرکز زمینه قالی است که ضمن تقدم دیداری، توأمان دارای وجوه زیباشناختی و نمادین است و از جایگاه مهمی در نظام طراحی سنتی قالی برخوردار است. ترنج یک عنصر جاذب است که نگاه بیننده را در نخستین زمان دیدن، جذب

می‌کند. در نظام طراحی قالی «قصد طراح در وهله نخست، دیدن نقش جاذب و غالب یعنی ترنج مرکزی است؛ بنابراین سایر عناصر در جهت برجسته کردن و اهمیت بخشیدن به فضای ترنج، در یک ترکیب‌بندی و جای‌گیری مطلوب، آراسته، هماهنگ و منسجم هستند» (Afrough, 2022, p.12). نقش لچک و ترنج به معنای متعارف و رایج در قالی ایران، در قالی مهاجران مشاهده نمی‌شود. در قالی این منطقه برخلاف قالی اراک و فراهان و دیگر کانون‌ها که فضای لچک و ترنج در آن‌ها از یک ساختار ثابت (البته در فرم‌ها و قالب‌های متنوع) تبعیت می‌کند، دارای فرم و کالبدی متفاوت است.

جدول ۵: نمونه‌های انتخابی به همراه برداشتی بُرداری (گرافیکی) از آن‌ها (URL 17,18,19,20,21,22,23,24,25)
Table 5: selected samples with a (graphic) image of them (URL 17,18,19,20,21,22,23,24,25)

یا گل‌دسته‌هایی به‌صورت فردی یا جفت، نقش‌پردازی و جایگزین گشته است. این پدیده یکی از ویژگی‌ها و شاخص‌های برجسته

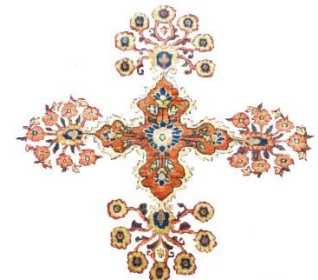
بدین‌صورت که در مرکز زمینه و به‌جای ترنج معمولی، سازه (نقش) و ساختاری صلیب‌گون و به‌جای فرم لچک‌های رایج، بوته

نمود دارد و به صورت متفرقه در قالی مهاجران دیده می شود در (شکل ۱۴)، آمده است. نکته مهم دیگری که در بخش ترنج‌ها دیده می شود، بوته‌ها و دسته گل‌های گنبدی و محرابی شکل است که در انتهای ترنج‌ها و به صورت قرینه در فرم‌های گوناگون نقش - پردازی شده‌اند (شکل ۱۵). «از دیگر خصوصیات و ویژگی ترنج‌ها، بهره‌گیری از فرم‌های خاص، پیچیدگی‌های ساختاری و تراکم فضای آن‌ها توسط بندها و ریزنقش‌هاست» (Afrough, 2022, p.13).

قالی مهاجران است که در سایر کانون‌ها و نظام‌های بافندگی ایران و استان مرکزی مشاهده نمی شود. به واقع در قالی‌های مهاجران، اغلب شاهد ترنج‌های صلیب‌گون و لچک‌های گل‌بوته‌ای یا دسته گل‌های انتزاعی هستیم. این گونه ترنج‌ها را به لحاظ شکل ظاهری می توان به دو دسته عمودی و افقی تقسیم کرد؛ که به واسطه حجم زیاد آن‌ها، نمونه‌هایی از آن‌ها نشان داده می شود. چه این که علاوه بر ساختار صلیب‌گون (شکل ۱۲) و (شکل ۱۳)، به صورت استثناء ساختارهای بیضی و رایجی که در قالی ایران

جدول ۶: نمونه‌های انتخابی به همراه طرح برداری (گرافیکی) از آن‌ها (URL.26,27,28,29,30,31,32,33)
Table 6: Selected examples along with their (graphic) design (URL.26,27,28,29,30,31,32,33)

شکل ۱۲: سازه مرکزی (ترنج) صلیب‌گون در قالی مهاجران

Fig.12: The central structure (trange) of the crucifix in the carpet of the immigrants.

شکل ۱۳: ترنج‌های (سازه‌های مرکزی) صلیب‌گون در قالی مهاجران

Fig. 13: Cross-shaped trinkets (central structures) in the carpet of immigrants

شکل ۱۴: ترنج‌های متفرقه در قالی مهاجران

Fig. 14: Various bergamots in the carpet of the immigrants

شکل ۱۵: بوته‌ها و دسته‌گل‌های گنبدی و محرابی شکل در انتهای ترنج‌ها

Fig. 15: dome-shaped and arch-shaped bushes and bouquets at the end of the bergamots

۲-۱۰. لچک‌ها (گوشه‌ها)

فضای لچک‌ها یا گوشه‌ها در قالی مهاجران و نمونه‌های انتخابی، هم‌چون ترنج‌ها در قالی مهاجران متفاوت از دیگر قالی‌های مناطق مختلف ایران است. در این قالی‌ها به‌واسطه ماهیت متفاوت در ساختار، ترکیب‌بندی و نقش‌پردازی، فضای لچک‌ها و آرایه‌های طراحی شده در آن منحصر به فرد و متنوع است. از آنجایی که تقسیم فضای زمینه به‌صورت انتشار و افشان بوده و از اصول طرح لچک و ترنج (ضرورت حضور فضا و قاب لچک) تبعیت نمی‌کند، بنابراین ماهیت لچک آن گونه که در نظام طراحی قالی ایران رایج است، صرف‌نظر از موارد استثناء، عمومیت ندارد. از این رو، به‌جای لچک‌های مرسوم، نقش و نگاره‌هایی متنوع و گونه‌گون از انواع گل بوته‌ها و آرایه‌های گیاهی انتزاعی هم به‌صورت متصل به نقوش زمینه و کناره‌ها و هم به‌صورت منفصل، نقش‌پردازی شده‌است. به‌واقع با فضای «لچک‌نما» مواجهیم. «در برخی از قالی‌ها، ساختار و فضای لچک را یک عنصر تزئینی هم‌چون

دسته‌ای از یک گل و بوته اشغال کرده‌است» (Afrough, 2022, p.16). چه این که در نگاه نخست، این نوع از «سبک طراحی» و هم‌چنین فرم و چینش نقوش «گل بوته‌ها» و ترکیب‌بندی آن‌ها در قالی ایران آشکارکننده منطقه بافت و به‌نوعی عنصر هویت‌بخش قالی مهاجران و لیبیان است. نقوش جایگزین در فضای لچک‌ها بسته به سلیقه طراح کوچک یا بزرگ، ساده یا پُر تکلف و شلوغ است. در (شکل ۱۶)، نمونه‌هایی از این نقش و نگاره‌ها دیده می‌شود. قابل توجه است که در کنار نمونه‌های قدیمی و مورد مطالعه، یک استثناء ذکر گردیده که در فراهان و در دهه جاری و توسط آقای مهاجرانی تولیدکننده قالی، بافته شده‌است که در سه فضای زمینه، لچک و حاشیه، نقش‌مایه‌هایی از کلیسا همراه با نقش صلیب، بازنمایی شده‌است که در (شکل ۱۷) نشان داده شده‌است و این ویژگی بر این نکته تأکید دارد که عناصر و نقوش و نگاره‌های مسیحی-ارمنی، بخشی از هویت قالی مهاجران به‌شمار می‌رود.

شکل ۱۶: بوته‌ها و گل دسته‌های رایج در فضای لچک‌ها

Fig. 16: Bushes and bouquets common in the space of Lachaks

شکل ۱۷: نقش‌مایه کلیسا و صلیب در قالی طرح مهاجران بافت جدید

Fig. 17: The motif of the church and the cross in the carpet designed by new immigrants

حاشیه، به‌عنوان فضای بیرونی قالی، بخشی از کیفیت تجسمی به-شمار می‌آید؛ که تمام نیروهای دیداری را به درون قالی و متمرکز بر عناصر و نقش‌مایه‌های درون زمینه، هدایت می‌کند. «در قالی دست‌بافت، مجموعه‌ای از ساختار، عناصر، نقش‌ها و رنگ‌های موجود است که ماهیت و جوهره آن را شکل می‌دهد و در عین داشتن وحدت و کلیت واحد بین عناصر و نقش‌های مستقل، با خلق حریمی معین و محدودهای از فضا و محیط پیرامون خود، جدا شده و به استقلال می‌رسد. این حریم، حاشیه، قاب یا کادر نامیده می‌شود و جزء مهمی از قالی به‌شمار می‌رود. حاشیه به-عنوان بخش جدایی‌ناپذیر قالی ایرانی، همواره جزئی از ساختار و شاکله آن به‌شمار می‌رود» (Afrough, 2022, p.16) که ضمن ایجاد انسجام در نیروهای دیداری، نظم‌آفرین بوده و نقش‌سازنده ای در یکپارچه کردن عناصر درونی و محافظت از آن‌ها ایفا می‌کند. این فضا، تعیین‌کننده حدود اثر هنری (قالی) است که باعث تمرکز وحدت‌بخش به‌سوی درون می‌شود. این فضا

به‌صورت معمول و رایج در قالی مهاجران وجود دارد. تعداد حاشیه در قالی‌های مورد مطالعه بین سه تا چهار نوار است که حاشیه پهن و اصلی در میانه و یک یا دو حاشیه کوچک (طُرّه) در طرفین وجود دارد. محتوای حاشیه‌ها متشکل از انواع نقش‌مایه‌های انتزاعی در حاشیه بزرگ میانی و ریزنقش‌های پُرکننده (گل و برگ و بوته) در حاشیه‌های درونی و بیرونی است که به‌صورت متصل و زنجیره‌گون نقش‌پردازی شده‌اند. از آن‌جایی که برخی از همه حاشیه‌های قالی‌های مورد مطالعه از کیفیت مناسبی برخوردار نیستند، بنابراین امکان برداری کردن همه حاشیه‌ها امکان‌پذیر نبود؛ لیک بعضی از آن‌ها جهت استفاده مطلوب و دیدن بهتر، به‌صورت برداری نشان داده شده‌است. رنگ‌بندی حاشیه‌ها شامل طیفی از رنگ‌های گرم و سرد هم‌چون قرمز، زرد باز (کم‌مایه)، مسی، آبی تیره، سرمه‌ای، زرد پرمایه (خردلی) است که تضاد مطلوبی را در این قالی‌ها ایجاد نموده‌است. در (شکل ۱۸)، برخی از حاشیه‌های نمونه‌های انتخابی دیده می‌شود.

شکل ۱۸: طرح برداری برخی از حاشیه‌های قالی مهاجران

Fig. 18: vector drawing some of the borders of the immigrants' carpets

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، با منابع اندک و غالباً به‌صورت میدانی، قالی منطقه مهاجران به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کانون‌های بافندگی استان مرکزی و هم‌جوار با سلطان‌آباد و فراهان، خمین (لیلیان) و کاشان مورد مطالعه، بررسی و تحلیل فرمی و محتوایی قرار گرفت. آنچه که در نگاه نخست قالی مهاجران را از سایر قالی‌های ایرانی در مناطق و سبک‌های مختلف مجزا و منفک می‌کند، نوع طراحی و هویت محتوایی و خاص آن است. نکته حائز اهمیت در باب طرح و نقش در قالی مهاجران این است که نقوش جانوری، انسانی،

هندسی و خط‌نگاره‌ها به‌عنوان چهار طبقه و رسته‌ی مهم در منظومه نقش‌پردازی قالی ایران، وجود ندارد؛ کیفیتی که استثناء بوده و در قالی‌های سایر مناطق و مکاتب قالی‌بافی ایران غیرممکن می‌نماید. از دیگر خصوصیات و ویژگی‌های قالی مهاجران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. استفاده حداکثر از فضای زمینه و هم‌چنین خلق زمینه‌ای نسبتاً شلوغ و مملو از نقوش متصل که تداعی‌کننده حالتی شبکه‌گون است؛ به‌گونه‌ای که هر نقش‌مایه از یک نقطه یا جهتی توسط یک بند، به نقش‌مایه هم‌جوار خویش

متصل شده است. همچنین کیفیات زیباشناختی و دیداری به صورت یکسان، در متن و زمینه توزیع و پخش شده است. در قالی مهاجران، فرم و قالب کلی ترنج یا سازه مرکزی، صلیب گون بوده که ریشه و خاستگاهی در باورهای دینی و علاقه مذهبی بر ساخته از سنت ارمنی - مسیحی دارد. ترنج قالی مهاجران از هر چهار طرف توسط دسته گل‌ها یا گل‌دان‌هایی متقارن و گنبدی (محرابی) شکل محصور شده است. چه این که به طور غالب به جای فضای لچک نیز، دسته گل یا گل‌بوته‌ای نشسته است. در قالی مهاجران به صورت کلی با زمینه‌ای از تعدادی دسته گل، گل‌بوته و گل‌دان‌هایی از ریز گل‌های انتزاعی و چند پر مواجه هستیم که احتمالاً برداشتی از طرح مشهور دستگامی (دسته گلی، ساروق باب آمریکایی) در فراهان و ساروق باشد. علاوه بر معرفی ساختار کلی طرح قالی مهاجران، به صورت استثناء طرح‌های محرابی گلدانی، دسته گلی و ناظم حاج خانومی نیز وجود دارد که احتمال می‌رود این طرح‌ها «متناسب» به مهاجران باشد و اصلاً بافت مهاجران نبوده و

به صورت سهوی و عدم آگاهی خریداران و فروشندگان غربی با عنوان قالی مهاجران شناخته می‌شوند. در ارتباط با رنگ و رنگ‌بندی نیز آن چه در مطالعه و بررسی قالی مهاجران آشکار شد این است که زمینه قالی‌ها عمدتاً شامل آبی تیره، سرمه‌ای، سیاه، قرمز دوغی (روناس خوبانده در دوغ یا ماست) پرمایه و کم‌مایه، ارغوانی، مسی (پوست پیازی) و نخودی (خاکی) است. باتوجه به شباهت برخی طرح‌های ساروق و کاشان در بُعد فضا سازی و قاب‌بندی و فرم نقش‌مایه‌ها به قالی مهاجران، این احتمال قوی وجود دارد که این دو منطقه از طرح‌های مهاجران به واسطه شهرت و کیفیت، الگوبرداری و استفاده نموده‌اند. نکته دیگری که حائز اهمیت است، شباهت سبک طراحی قالی مهاجران و لیلیان است که باتوجه به ارمنی بودن هر دو منطقه و نیز حسن هم‌جواری (فاصله اندک مهاجران و لیلیان)، امری طبیعی و بدیهی به‌شمار می‌رود. اگرچه قالی مهاجران به صورت کلاسیک و در تراز بالاتری نسبت به قالی لیلیان وجود داشته است.

پی‌نوشت

۱. علاوه بر رنگرزی محدود در هر منطقه، بخش اعظم رنگرزی خامه‌ها توسط رنگرزی‌های اراک که در خیابان رنگرزا مستقر بودند، انجام می‌گرفت.

References

- Mojaabi, S., Jannat, F., Sorayaa, M., and Ahmadi, J. (2003). Armenian woven carpets of Fereydan, the first national seminar of hand-woven carpet research, second volume, 31-49. [in Persian]
- [مجاابی، سیدعلی، فاطمه جنت، میرمولا ثریا، جواد احمدی (۱۳۸۲). فرش‌های ارمنی‌باف فریدن. اولین سمینار ملی تحقیقات فرش دست‌بافت، ج دوم، ۳۱-۴۹].
- Nasiri, M. (1996). A journey in the art of Iranian carpet weaving, Tehran, Yesavali Cultural Center. [in Persian]
- [نصیری، محمدجواد، (۱۳۷۵)، سیری در هنر قالی‌بافی ایران، تهران، فرهنگ‌سرای یساولی].
- Hovaspian, M. (2002). Armenians and Armenian woven carpets of Iran, Qali Iran, vol. 42, 22-20. [in Persian]
- [هواسپیان، م، (۱۳۸۱)، ارمنه و فرش‌های ارمنی‌باف ایران، قالی ایران، ش ۴۲، ۲۲-۳۰].
- Rene Dalmani, H. (1999). from Khorasan to Bakhtiari, translated by Gholamreza Samici, Tehran, New Publishing House. [in Persian]
- [رنه‌دالمانی، (۱۳۷۸)، از خراسان تا بختیاری، ترجمه غلامرضا سمیعی، تهران، فرهنگ نشر نو].
- Soltani-Nezhad, A., Farhanmand Borojni, H., and Zhoule, T. (2010). a comparative study of Armenian carpets and Armenian-woven carpets of Iran, Goljam, Vol. 17, 52-27. [in Persian]
- [سلطانی‌نژاد، آرزو، حمید فرهنگ‌مندی بروجنی، تورج ژوله، (۱۳۸۹)، مطالعه تطبیقی قالی ارمنستان و قالی ارمنی‌باف ایران، گلجام، ش ۱۷، ۲۷-۵۲].
- Afrough, M. (2022). Analysis of the structural and aesthetic elements of the Sarooq carpets of the Claremont collection, Pikereh, Sh., 1-23. [in Persian]
- [افروغ، محمد، (۱۴۰۱)، تحلیل عناصر ساختاری و زیباشناختی قالی‌های ساروق مجموعه کلرمونت، پیکره، ۱۱ (۲۸)، ۲۳-۱].
- Ghazarian, M. (1985). Armenia rug, Moscow, unknown. [in Persian]
- [قازاریان، مانیا، ۱۹۸۵، فرش ارمنی، مسکو، بی‌نا].
- URL1: <https://ir.utc.city/1399704-1394562>
- URL2: <https://www.claremontrug.com/antique-oriental-rugs-carpets/persian/soft-red/mahajiran-sarouk-west-central-persian-antique-rug-3120/massive/>
- URL3: [Antique-Persian-Mahajiran-Sarouk-3-5x4-9.SGE4.full.](https://www.naintrading.com/orientteppiche/sarouk-signiert-raiyati-411x295-p-42812.html)
- URL4: [Antique-Persian-Rug-Mahajiran.-Sarouk-3-3x4-8.SGE4](https://www.rugsindallas.com/shop/rug-collections/persian-rugs/3-x-5-antique-persian-lilian-rug-14168/)
- URL5: <https://www.naintrading.com/orientteppiche/sarouk-signiert-raiyati-411x295-p-42812.html>
- URL6: <https://www.rugsindallas.com/shop/rug-collections/persian-rugs/3-x-5-antique-persian-lilian-rug-14168/>
- URL7: <https://rugsources.com/rugs/100-vegetable-dye-lilian-persian-area-rug-3x5-1#gallery-1>
- URL8: https://www.google.com/search?rlz=1C1GCEA_enIR927IR927&q=Antique-Persian-Lilian-Sarouk-5-3x6
- URL9: [Antique-Persian-Lilian-Sarouk-5-3x6-8.SGE4.full.3MB.WEB](https://www.ripon-boswell-wiesbaden.de/)
- URL10: <https://www.ripon-boswell-wiesbaden.de/>
- URL11: <https://www.iranart.com/gmedia/antique>
- URL12: <https://www.Antique-Persian-Rug-Kerke-Kashan-9-10x14-2.SGC>
- URL13: <https://www.claremontrug.com/antique-oriental-rugs-carpets/persian/neutral/mohtasham-kashan-persian-antique-rug-4173>
- URL14: <https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.claremontrug.com%2Fantique-oriental-rugs-carpets>
- URL15: <https://www.pinterest.com/pin/2406611738254197>

- 81/
URL16:<https://www.claremontrug.com/antique-rugs-information/antique-persian-rug-guide/ferahan-rugs-full-article/>
URL17: <https://rezasruggallery.com/product/classic-early-20th-century-sarouk-mohajeran-rug-34-x-49/>
URL18:<https://www.claremontrug.com/antique-oriental-rugs-carpets/persian/blue/mahajiran-sarouk-persian-antique-rug-3128>
URL19:<https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Frezasruggallery.com%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F04%2FClassic->
URL20: <https://www.ripon-boswell-wiesbaden.de/>
URL21:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/early-20th-century-persian-sarouk-mohajeran-rug/id-f_30455622/
URL22: <https://www.teppichhaus-sami.de/ru/reimportnye/sarough4683/>
URL23:<https://www.yorukruggallery.com/shop/antique-rugs-kilims-carpets/antique-persian-rugs-carpets-kilims/antique-persian-sarouk-farahan-rug/>
URL24:<https://www.claremontrug.com/antique-oriental-rugs-carpets/persian/blue/mahajiran-sarouk-west-central-persian-antique-rug-7777>
URL25: https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-mahajiran-sarouk-rug-circa-1900/id-f_14402751/
URL26:https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fa.1stdibscdn.com%2FarchivesE%2Fupload%2F%2F9280%2Ff_626015%2FXXX_9280_1459869036575_master.jpg%3Fwidth%3D768&tbid
URL27:<https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.claremontrug.com%2Fwp-content%2Fuploads%2FAntique-Oriental-Carpet-Mahajiran-Sarouk-10-5x17->
URL28:<https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.claremontrug.com%2Fwp-content%2Fuploads%2FAntique-Oriental-Carpet-Mahajiran-Sarouk-10-5x17->
URL29:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-mohajeran-sarouk-rug/id-f_33860062/
URL30: <https://www.1stdibs.com/buy/mohajeran-sarouk/>
URL31:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-mohajeran-sarouk-rug/id-f_33860062/
URL32:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/exceptional-blue-antique-mohajeran-persian-sarouk-rug/id-f_8825793/
URL33:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/royal-blue-antique-mohajeran-persian-sarouk-rug/id-f_16205292/

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی